

OVIDIU COTRUȘ

Laurențiu Hanganu*

Critic și istoric literar având o solidă formație filosofică, dublată de o remarcabilă capacitate de sinteză, Ovidiu Cotruș se înscrie în rândul celor mai reprezentativi cercetători ai literaturii române din a doua jumătate a veacului trecut. Articolele sale din revista „Familia”, publicate începând din vara lui 1966 în contextul polemicii dintre adepții subiectivismului și cei ai obiectivismului judecății critice („călinescienii”, respectiv „anticălinescienii”), sunt expresia cuprinderii teoretice și a spiritului metodic ale unui intelectual care, cenzurându-și în permanență tentația spre digresiune și stilizare, ilustrează, la noi, raționalismul sobru al gândirii lui Descartes.

Abordând, în chip programatic, fenomenul literar din perspectiva „obiectivității” operei, ale cărei structuri semiotice și imaginative preexistă actului receptării, Ovidiu Cotruș își propune să construiască o adevărată ontologie a „obiectului estetic”, văzut nu ca document existențial, ci drept realitate pe deplin autonomă chiar și în raport cu creatorul ei. Căci, în spirit metafizic-hegelian (estetica lui Hegel este, de altminteri, fundamentul declarat al excursurilor argumentative ale lui Cotruș), opera de artă are o „esență”, care trebuie să fie și punctul final al demersului critic: „Esența operei literare și normele interioare de realizare a proiectului ei intențional [...] necesită demersuri repetate, o adâncire progresivă, pe etape, cu derute și poticneli inevitabile, cu reveniri și reconsiderări, care, toate la un loc, constituie tributul necesar, pentru ca la capătul drumului să cuprindem printr-un act de iluminare intelectuală opera de artă în absolutul și în puritatea ei”. În acest context, principala calitate a unei conștiințe critice este „vocația axiologică”. Astfel, toate modalitățile de abordare și cunoaștere ale obiectului estetic (critica izvoarelor, stabilirea relațiilor operei cu sfera socialului sau cu psihologia autorului, cercetarea mecanismelor receptării etc.) trebuie subordonate judecății estetice de valoare, fundament și rațiune de existență ale tuturor celorlalte: „Valoarea artistică a operei de artă este dată de o multiplicitate de valori, cu condiția – *sine qua non* – ca acestea să fie polarizate în jurul valorii estetice”. Combătând critica relativist-psihologizantă, „subiectivă” (ale cărei temeuri, sintetizate la noi de *Principiile de estetică* din 1939 ale lui G. Călinescu, sunt reafirmate în anii '60 de voga „lecturii infidele” teoretizate de Roland Barthes), Ovidiu Cotruș scoate opera de artă de sub dominația gustului individual –

* Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române.

care nu poate fi, spune el, decât o expresie a accidentalului – și pledează pentru judecarea acesteia în funcție de propriile sale norme interioare, „obiective”: legitimarea unei opere, scrie el, nu se face „pornind de la analiza emoției estetice [...], adică de la rezonanța operei de artă într-o anumită subiectivitate, ci de la obiectul estetic [...] privit în unicitatea lui”. Prin contrast, „critica psihologică [...] valorifică opera literară ca mediatore a experienței interne a creatorului ei, deci ca document existențial, ignorând că ea este – după cum ar spune Hegel – spirit obiectivat și că, prin actul obiectivării, ea s-a constituit ca realitate autonomă față de creatorul ei. Pentru criticul psihologizant, ea are doar valoare de semn al unei realități ascunse, adevăratul obiect al criticii nefiind opera literară însăși, ci experiența internă pe care aceasta o semnifică. [...] Posibilitatea pătrunderii simpatetice prin intropatie (*Einfühlung*) în arcele operei literare, în nucleul ei original, și a reconstituirii, pe cale intuitivă, a experienței interne a creatorului, a fost una dintre cele mai statornice iluzii ale unei importante direcții din gândirea estetică a veacului nostru”.

În ceea ce privește relația dintre critică și creația propriu-zisă, perspectiva istorică asupra fenomenului literar îl conduce pe Ovidiu Cotruș la afirmația că realizările spiritului critic sunt „însurabile”, acestea pierzându-și actualitatea, paradoxal, prin aceea că devin „bunuri comune”. Ceea ce se socotește îndeobște ca fiind „creație” într-o operă de critică literară sunt, spune Cotruș, așa-numitele „valori auxiliare” (virtuți stilistice, talent portretistic, capacitate imaginativă), valori care, contribuind la păstrarea interesului pentru o operă altminteri perisabilă, trebuie totuși apreciate „în funcție de gradul lor de polarizare în jurul valorii teoretice”. Căci, pentru autorul ardelean, vocația critică se deosebește în mod esențial de vocația creatoare prin capacitatea de a transcende emoția psihologică și – mai ales – prin „năzuința înspre impersonalitate”. Iar figura critică exemplară în această privință este Titu Maiorescu: „Criticul este omul care știe să asculte opera, s-o lase să i se dezvăluie în funcție de normele ei interioare, nu în funcție de trăirile sale subiective sau de conținuturile prelabile ale conștiinței sale. Nu poate fi critic cel ce nu e capabil de «emoții impersonale». Termenul maiorescian nu este atât de scandalos precât pare la prima vedere. Bineînțeles că – trăit de o conștiință subiectivă – suportul emoției estetice este tot psihologic, deci personal. Dar prin accentul axiologic, care o diferențiază de celelalte emoții psihice, emoția estetică destăinuie orientarea axiologică a conștiinței umane. Specificul ei este să deschidă conștiința înspre o lume a valorilor, străină intereselor noastre practice imediate”. Suta de articole ale lui Ovidiu Cotruș din revista „Familia” (1967), intitulată *Titu Maiorescu și cultura română*, reprezintă atât o lucrare de istorie literară (prin latura sa documentară și de fixare a perspectivelor), cât și un îndreptar pentru judecata critică. Urmându-l pe Liviu Rusu (cel care, alături de Lucian Blaga și D.D. Roșca, i-a fost profesor la Universitate) în efortul de reabilitare a personalității lui Maiorescu de după noaptea dogmatică a anilor '50, Cotruș își susține alegerea prin elogierea unei calități care îl caracterizează în aceeași măsură: rigoarea metodologică. „Meritul nepieritor al lui Maiorescu rămâne introducerea în cultura

română, la timpul potrivit, a unei metode riguroase, aplicată cu consecvență tuturor domeniilor în care s-a exercitat spiritul său critic. Prin aceasta maioreșianismul a devenit o categorie – poate cea mai importantă a gândirii critice românești, acționând uneori constrângător chiar și asupra unor critici ca G. Ibrăileanu, de o orientare doctrinară complet diferită.” Critica principială a lui Maioreșcu, afirmă Cotruș, lipsa ei de dogmatism, trebuie să constituie reperul fundamental în aprecierea tuturor eforturilor teoretico-axiologice ale criticilor români care i-au urmat. Maioreșcu este un „clasic” în toate accepțiunile termenului și, nu în ultimul rând, în stil: „Față de stilul căutat și poate prea colorat cu arhaisme al unui alt mare prozator al epocii, Al. Odobescu, magistrala lipsă de stil a lui Maioreșcu, remarcată de Lovinescu ca un semn de clasicitate, ține de o vârstă mai matură, mai anticalofilă a literaturii noastre. Proprietatea stilului maioreșcian este o calitate în primul rând artistică, și numai în al doilea rând științifică.” Asemenea lui Moise, criticul junimist este un despărțitor al apelurilor, și, în această perspectivă, singurul „profet” care s-a putut opune „direcției noi” este Nicolae Iorga: „De la Maioreșcu încoace nu s-a mai putut face adevărată critică literară decât în spiritul inaugurat de el și care poartă pecetea indelebilă a personalității lui. Singur Nicolae Iorga și-a făcut o ambiție și un titlu de glorie din rezistența sa, transformată până la urmă în luptă obstinată împotriva spiritului maioreșcian. Prin aceasta, marele nostru istoric, împiedicat de componentele sale temperamentale să fie un adevărat critic literar, a devenit în schimb profetul vehement și vindicativ al unei noi confuzii de valori, mai primejdioasă pentru dezvoltarea literaturii noastre decât confuziile anterioare apariției lui Titu Maioreșcu, întrucât nu mai reprezenta o reacție firească în fața unor împrejurări inevitabile, ci rodul spectaculos al unei vocații și autorități profetice rău întrebuițate.”

Aflat în primele rânduri ale bătăliei pentru autonomia esteticului din anii '60, Ovidiu Cotruș lucrează febril, în anii deceniului următor, la monografia *Opera lui Mateiu I. Caragiale* (1977) – debutul său editorial și, din păcate, unicul său volum antum. „Precizările metodologice” din primul capitol sunt cele ale unui critic matur, pe deplin stăpân pe mijloacele sale, care, reafirmându-și convingerile anterioare, le îmbracă în veșmintele rafinate ale teoriilor critice și culturale celor mai noi atunci, aparținând lui Michel Foucault, Gaston Bachelard, Jean Pierre Richard sau Jean Starobinski. Într-o vreme în care critica românească era încă dominată de formalism și structuralism, Cotruș teoretizează critica hermeneutică, orientată, scrie el, în primul rând către o „căutare a sensului”: „Sensul este purtătorul valorii estetice a operei. Numai o critică a sensului poate fi în același timp comprehensivă și valorificatoare. Rolul ermeneuticii este de a separa sensul estetic al operei, acela prin care se manifestă *esența* ei, de sensurile auxiliare care, împreună cu sensul estetic, o definesc ca realitate fenomenală.” Aflat sub semnul „cercului ermeneutic” – în perspectiva căruia orice operă „preexistă ca unitate părților care o compun” –, demersul lui Ovidiu Cotruș se constituie într-o hermeneutică cvasi-exhaustivă a imaginarului matein, în care poetica reveriei a lui Gaston Bachelard, critica interiorității a lui Jean Pierre Richard și critica

psihanalică de inspirație jungiană se întretes în vederea punerii în lumină a elementelor „mitologiei personale” ale lui Mateiu Caragiale – elemente care, transfigurate estetic, devin constante ale operei: sentimentul tainei, „patima morții”, mitul „semeței seminții”, imaginea-arhetip a străbunului mitic, mitul „vârstei de aur”, „desfătarea mohorâtă”, demonismul și narcisismul. Întreaga proză a lui Mateiu Caragiale, concluzionează criticul, „stă sub semnul ficțiunii memorialistice”, iar arta scriitorului constă în „ridicarea mistificării conștiinței la rang de procedeu, poate chiar de metodă artistică, speculând ambiguitățile și indeterminarea rezultate din perpetua pendulare a conștiinței între o realitate subțiată până la ireal și o irealitate investită cu atributele aparente ale realității”. Concentrând, mai mult sau mai puțin voluntar, toate cărțile pe care le-ar fi putut publica într-una singură (sunt edificatoare, în acest sens, considerațiile savante, nu lipsite de accente lirice, despre esența fantasticului, despre poetica melancoliei și a măștii, despre nuvelă și roman sau despre istoria dandysmului), Ovidiu Cotruș a dat culturii române, prin *Opera lui Mateiu I. Caragiale*, prima mare monografie consacrată scriitorului.

SCRIERI: *Opera lui Mateiu I. Caragiale*, București, 1977; ed. 2, Pitești, 2001; *Meditații critice*, îngr. și introd. Ștefan Aug. Doinaș, București, 1983; *Dialoguri*, îngr., pref. și postfață Cornel Ungureanu, București, 1999; *Titu Maiorescu și cultura română*, îngr. Cornel Ungureanu, Pitești, 2000; *Studii și alte meditații critice*, îngr. Diana Rotaru, Timișoara, 2012.

REPERE BIBLIOGRAFICE: I. Negoieșcu, *Engrame*, București, 1975, 174–183; Cornel Ungureanu, [Ovidiu Cotruș], „Orizont”, 1977, 37, 1983, 34, 1999, 6, „Familia”, 1983, 8; Șerban Cioculescu, *Opera lui Mateiu I. Caragiale*, „România literară”, 1977, 40; Nicolae Manolescu, *Mateiu Caragiale*, „România literară”, 1977, 47; Florin Mihăilescu, *Conceptul de critică literară în România*, București, 1976–1979, II, 228–234; Alexandru George, *La sfârșitul lecturii*, București, 1973–1993, III, 179–189; Ștefan Aug. Doinaș, *Critica lui Ovidiu Cotruș (I–III)*, „Familia”, 1981, 10–12; Ov. S. Crohmălniceanu, *Pâinea noastră cea de toate zilele*, București, 1981, 299–304; Nicolae Manolescu, *Drumul spre impersonalitate*, „România literară”, 1983, 20; Adrian Marino, *Critica pe „stil vechi”*, „Tribuna”, 1983, 37; Mircea Iorgulescu, *Prezent*, București, 1985, 264–267; Cornel Regman, *Nu numai despre critici*, București, 1990, 204, 206–207; Gheorghe Grigurcu, *Peisaj critic*, București, 1993–1999, I, 73–79; Virgil Ierunca, *Subiect și predicat*, București, 1993, 173–179; I. Negoieșcu, *Scriitori contemporani*, Cluj-Napoca, 1994, 126–128; Ion Simuș, *Incursiuni în literatura actuală*, Oradea, 1994, 95–103; Petru Poantă, *Cercul Literar de la Sibiu. Introducere în fenomenul originar*, Cluj-Napoca, 1997, 109–127; Cornel Regman, *Dinspre „Cercul Literar” spre „optzeciști”*, București, 1997, 52–55; Ștefan Aug. Doinaș, *Entuziasmul melancoliei*, „Orizont”, 1999, 6; Ov. S. Crohmălniceanu,

Klaus Heitmann, *Cercul Literar de la Sibiu și influența catalitică a culturii germane*, București, 2000, 317–329; Alexandru Ruja, *Ipostaze critice*, Timișoara, 2001, 155–164; *Arca bunei speranțe. Scrisori către Ovidiu Cotruș*, îngr. Cornel Ungureanu, Timișoara, 2002; Alexandru Ruja, *Literatura prin vremi*, Timișoara, 2004, 128–156; Gheorghe Grigurcu, *De la un critic la altul*, Iași, 2005, 62–66; Cornel Ungureanu, *Geografia literaturii române, azi*, Pitești, 2005, 261–266.